

FRAZEOLOGIK TUSHUNCHALAR VA ULARNING TILIMIZDA QO‘LLANISHI

Muxtarova Ozodaxon Urumbayevna

Andijon davlat chet tillari instituti

Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolamda men tilshunoslik tarixiga nazar tashlagan holda, Sharl Balli *phraseologie*¹ atamasini «stilistikaning so‘z birikmalarini o‘rganuvchi bo‘limi» ma‘nosida kiritganligi, ammo mazkur atama G‘arbiy Yevropa lingvistlarning asarlarida boshqa uch ma‘nolarda o‘z aksini topishi, qolaversa frazeologiya atamasining kelib chiqishi haqida fikr yuritishga xarakat qildim.

Kalit so‘zlar. Frazeologiya, ibora, tilshunoslik, tarix, g‘arbiy Yevropa, so‘z tanlash, ifoda, uslub,...

Frazeologizmlarga faqatgina tilning “bezagi” sifatida qarab bo‘lmaydi. Dunyoda iboralarsiz tilning o‘zi yo‘q, xususan nemis tili frazeologiyasi ham juda boy va o‘zining ko‘p asrlik tarixiga ega. Nemis tili lingvistikasida frazeologiya nazariyasiga oid bir qator ilmiy ishlar mavjud.

Tilshunoslik tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Sharl Balli *phraseologie*² atamasini «stilistikaning so‘z birikmalarini o‘rganuvchi bo‘limi» ma‘nosida kiritdi, ammo mazkur atama G‘arbiy Yevropa lingvistlarning asarlarida boshqa uch ma‘nolarda o‘z aksini topdi:

1. so‘z tanlash, ifoda shakli, ta‘riflash;
2. til, bo‘g‘in, uslub;
3. ifoda, so‘z birikmasi.

Frazeologiyaga mustaqil fan va fan sohasi sifatida qarashni birinchi bo‘lib mashhur rus tilshunos olimi E. D. Polivanov ilgari surdi hamda bu masalaga ko‘p marotaba qaytdi³. Uning ta‘kidlashicha, leksika - so‘zlarning o‘ziga xos lug‘aviy ma‘nosini o‘rganadi, morfologiya so‘zlarning shakliy tuzilishini, sintaksis esa so‘z birikmalarining shakliy ma‘nosini o‘rganadi.⁴

“Shunday ekan, alohida bo‘limga ehtiyoj tug‘ilib, sintaksisga yaqin, lekin ayni paytda so‘z birikmalarining umumiy ma‘nosini emas, balki alohida birikmalarning o‘ziga xos ma‘nosini o‘rganuvchi, xuddi leksika alohida so‘zning ma‘nosini o‘rgangani kabi bo‘lim yaratish zarur. Tilshunoslikning bu bo‘limini men frazeologiya

¹Балли Ш. Французская стилистика. М.: Vishayashkola, 1961, p.102.

²Балли Ш. Французская стилистика. М.: Vishayashkola, 1961, p.102.

³Поливанов Е. Д. Русский язык сегодняшнего дня М.: Л., 1928, С.144.

⁴Востоков А. Х. Русская грамматика по начертанию его же сокращенной грамматики С.: 1835, С. 219.

deb atayman. Ushbu ma'noni anglatuvchi boshqa atama ham taklif etish mumkin - «idiomatika»⁵

E. D. Polivanovning aytishicha, kelajak lingvistik adabiyotida boshqa bir qator masalalar o'rtasida bizning fanimizga yengil- yelpi yondashishdan xoli bo'lgach, bu bo'lim fanda barqaror va jiddiy o'rniga ega bo'ladi.⁶

E. D. Polivanovdan so'ng olim B. A. Larin ushbu masala bo'yicha shug'ullandi. B. A. Larin, frazeologiya tadqiqot ob'ekti sifatida hali o'zining «yashirin rivojlanish» darajasida ekanligi va bu borada jiddiy izlanishlar olib borilmagani, shuningdek, uni leksikografiya, stilistika va sintaksis materiallaridan ajratgan holda o'rganish talab etilayotganini aytadi.

Avval frazeologiyaga leksikologiyaning bir bo'limi sifatida qaralgan bo'lsa, hozirgi kunda u leksikologiyaning bir bo'limi darajasidan o'zining tadqiqot ob'ekti va uslubiga ega bo'lgan tilshunoslikning mustaqil fanlaridan biriga aylandi.

Frazeologiya fanining tarix, adabiyotshunoslik, lisoniy mamlakatshunoslik va tilshunoslikning bir qator boshqa fanlari leksikologiya, semantika, grammatika, fonetika, stilistika, til tarixi, etimologiya, matn tilshunosligi va umumiy tilshunoslik kabi fanlar bilan bog'liqlik jihatlari ham mavjud.

Frazeologiya leksemalardan tashkil topadi, leksemalar esa leksikologiyaning o'rganish ob'ekti hisoblanadi. Frazeologiya komponentlarining tabiatini hamda ularning lisoniy darajasini leksikologiyaning manbalariga tayanib aniqlash mumkin. Semantika esa frazeologiyaning lisoniy xususiyatini aniqlashda va frazeologiya tarkibidagi so'zlarning ma'nolarini farqlashga yordam beradi.⁷ Frazeologiya tarkibiga so'z birikmalari va iborali gaplar kiradi, aynan shu so'z birikmalari hamda iboralarning grammatik xususiyatlarini o'rganish uchun esa, sintaksis bo'limiga murojaat etiladi.

Frazeologiya tarkibidagi so'z o'ziga xos fonetik ko'rinishga ega bo'ladi, lekin u rivojlanish jarayonida bu ko'rinishini o'zgartirishi mumkin. Mana shu holatlarni aniqlash uchun esa, albatta, tilshunoslikning fonetika sohasiga murojaat qilinadi. Frazeologizmlar, idiomatizm va idiofrazematizmlarning bo'yoqdorlik va ta'sirchanlik quvvati kuchli, ularning ma'nosida konnotativ (lug'aviy) aspekt yuqori bo'ladi. Frazeologiyaning stilistik xususiyatlarini o'rganuvchi soha bu frazeologik stilistika bo'lib, u albatta, leksik stilistikaga suyanadi. Til tarixi va etimologiya esa frazeologizmlarni etimologik tahlil qilishda yordam beradi. Frazeologiyaning nutqda qay darajada aktualligini tahlil qilishda matn tilshunosligi nazariyasiga tayanish mumkin.

⁵ Поливанов Е. Д. Русский язык сегодняшнего дня. М.: Л., 1928, С.144.

⁶ Поливанов Е. Д. Введение в языкознания для востоковедных вузов Л.: 1928. С. 61.

⁷ <http://google.uz/frazeolgiya/uz/094090/uz>. 25.11.2020 y.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мухтарова О.У. Гарб ва Шарк халклари «канотли сузлари» ва уларнинг узига хос хусусиятлари

Fan, ta'lim va innovatsion rivojlanish istiqbollari mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi

www.academiascience.org

2. Озодахон Урунбаевна Мухтарова "ҚАНОТЛИ СЎЗЛАР"НИ БИР ТИЛДАН ИККИНЧИ БИР ТИЛГА ЎТИРИШ МУАММОЛАРИ

“ILM-FAN VA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR” MAVZUSIDAGI 12-SONLI RESPUBLIKA ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYASI www.academiascience.uz

3. Ismanova O.U. XORIJIY TILLARNI OQITISHDA HAR BIR OQUVCHI BILAN INDIVIDUAL SHUGULLANISH VA KOPRIK TIL MOHIYATI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO ILMIY TATQIQOTLAR JURNALI 2022.

https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=uB4jVe8AAAJ&citation_for_view=uB4jVe8AAAAAJ:9yKSN-GCB0IC

4. Ismanova O.U. TURLI TIZIMLI TILLARDA TARJIMON MAHORATI. UNIVERSAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE, 2023

https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=uB4jVe8AAAJ&citation_for_view=uB4jVe8AAAAAJ:d1gkVwhDpl0C

5. O. ISMANOVA. NEMIS VA OZBEK TILLAR KESIMIDA TARJIMONNING TARJIMADA LEKSIK SINONIMLARDAN TANLAB FOYDALANISH USLUBLARI Центральноазиатский журнал образования и инноваций, 2023 21ноя

https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=uB4jVe8AAAJ&citation_for_view=uB4jVe8AAAAAJ:2osOgNQ5qMEC

6. Odinaxon Ismanova. NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDA TARJIMON MAHORATI. Центральноазиатский журнал образования и инноваций 2023 2 ноя (93-97)

https://scholar.google.ru/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Ismanova+Odinaxon&oq

=